

Roze wolk en zwarte sneeuw: moederschapsrust bij zelfstandigen

Van Aerschot, M. 2006. *Roze wolk en zwarte sneeuw. Moederschapsrust bij zelfstandigen*. Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid.

We kunnen ons de vraag stellen of het nuttig is alweer een onderzoek te voeren naar de combinatie van arbeid en privéleven, aangezien er al heel veel dergelijke onderzoeken bestaan. Echter, uit een literatuurstudie over de problematiek (Van Aerschot, 2004) bleek dat in de meeste onderzoeken enkel werknemers betrokken worden. Zelfstandigen komen zelden aan bod. Om meer over de combinatie van arbeid en gezinsleven bij zelfstandigen te weten te komen, besloten we een verkennend onderzoek te voeren naar welke combinatieproblemen ze ervaren en hoe ze deze problemen trachten te overwinnen.

We kozen ervoor om ons toe te spitsen op een periode in de levensloop waarin combinatieproblemen sterk op de voorgrond treden: de periode van een gezinsuitbreiding. In deze periode kunnen de eisen van het beroepsleven en van het gezinsleven hevig met elkaar in botsing komen omdat het nieuwe gezinslid alle aandacht van de ouders opeist (vooral van de moeder) en de zelfstandige tegelijk verantwoordelijk blijft voor zijn of haar tewerkstelling en inkomen tijdens en na deze periode. Omdat vooral vrouwen last hebben van combinatieproblemen, zeker in de periode rond de bevalling, onderzochten we welke problemen vrouwelijke zelfstandigen (en meewerkende echtgenoten) ervaren in de weken voor en na de geboorte en hoe ze erin slagen om een balans te vinden tussen hun werk en hun privéleven. Hoe overleeft een vrouwelijke zelfstandige deze combinatieclash?

In België hebben vrouwelijke zelfstandigen en meewerkende echtgenoten recht op een moederschapsrust van zes weken, waarvoor ze een uitkering krijgen die ongeveer 2000 euro bedraagt. De zelfstandigen moeten een verklaring op eer ondertekenen waarin staat dat ze gedurende zes weken geen beroepsactiviteiten zullen uitoefenen. Sinds 2006 kunnen pas bevallen vrouwelijke zelfstandigen ook zeventig gratis kraamcheques krijgen. Dit zijn dienstencheques die gebruikt kunnen worden om

hulp in te schakelen in het huishouden, wat de combinatie arbeid en privéleven wat vergemakkelijkt. Het empirisch onderzoek dat het onderwerp vormt voor dit artikel vond plaats vóór de invoering van deze kraamcheques. Wel werden de vrouwelijke zelfstandigen gevraagd naar hun mening over gratis kraamcheques voor zelfstandigen.

Kwalitatief onderzoek sloot het best aan bij de onderzoeksvraag omdat er nog maar weinig gegevens bekend waren over het onderwerp. We kozen voor een semi-gestructureerd interview om de antwoorden op onze onderzoeksvraag te bekomen. Veertig vrouwelijke zelfstandigen die een kindje kregen tussen januari 2003 en juni 2005 werden bevroegd in dit onderzoek. De selectie van de respondenten gebeurde enerzijds door middel van een tweefasensteekproef op basis van het geboortebestand

van Kind en Gezin en anderzijds door middel van een sneeuwbalsteekproef. Dit bleek de beste garantie om een zo divers mogelijke groep van vrouwelijke zelfstandigen te bevragen. De groep respondenten kende een grote diversiteit wat betreft het soort beroep, de grootte van hun organisatie, het werkregime, het aantal kinderen, het beroep van de partner, de scholingsgraad, de duur van de moederschapsrust, enzovoort. Dit was noodzakelijk om te garanderen dat we zoveel mogelijk verschillende situaties konden onderzoeken waardoor een brede waaier aan problemen en oplossingen naar boven zouden komen. De analyses voor het onderzoeksrapport waren voornamelijk beschrijvend van aard. In de toekomst worden de interviews ook gebruikt voor meer diepgaande analyses in het kader van een doctoraatsproject.

Wie zijn de respondenten?

We interviewden veertig respondenten, waarvan zeventien met een vrij beroep, zeven zelfstandigen met een speciaal statuut of medewerkende echtgenoten en zestien andere zelfstandigen. De groep 'vrije beroepen' omvat vier advocaten, drie tandartsen, twee logopedisten, vier artsen, een architecte, een interieurarchitecte, een kinesiste en een apothekeres met eigen apotheek. De groep 'meewerkende echtgenoten en speciale statuten' bestaat uit een onthaalmoeder met tijdscrediet, een zelfstandige danseres in bijberoep met werkloosheidsstatuut, een zelfstandig helpster in bijberoep met een werkloosheidsstatuut met vrijstelling voor de opvoeding van jonge kinderen, een vrouw met een eenmanszaak met een speciaal statuut wegens zeer laag inkomen en meewerkende echtgenoten uit een bakkerij, een slagerij en een tuinbouwbedrijf. In de groep 'andere zelfstandigen' bevinden zich zes zaakvoerders uit de productie, distributie en groot- en kleinhandel, drie zaakvoerders die dienstverlening aan bedrijven verzorgen, twee uitbaatsters van een horecazaak, een schoonheidsspecialiste met schoonheidsinstituut, een zelfstandig verpleegster, een zelfstandig kinderverzorgster, een verzekeringsconsulente en een kapster met eigen kapsalon bij haar thuis. We realiseerden een goede geografische spreiding.

Wat vertellen de respondenten ons?

Over hun werk en hun gezin

Hoewel er een grote diversiteit was in het aantal uren beroepsarbeid per week (minimum 10, maximum 75 uur per week), werkten de meeste zelfstandigen in dit onderzoek veel uren. De respondenten die gemiddeld meer dan veertig uur per week werken, hadden meer moeite om een goede regeling voor moederschapsrust te treffen dan de zelfstandigen die minder werken. Veel zelfstandigen blijken ook's avonds of in het weekend te werken, waardoor ze niet altijd terecht kunnen in de officiële kinderopvang. Een kwart van de geïnterviewden koos voor een beroep als zelfstandige omdat ze dachten dat dit beter te combineren was met hun gezin; bijna een kwart van de respondenten noemde de vrijheid het werk zelf te organiseren als belangrijkste reden, wat ook aansluit bij het beter combineren van arbeid en privéleven.

De diversiteit in de beroepen van de partners van de respondenten was nog groter dan bij de respondenten zelf. Sommigen zijn zelfstandigen, die al dan niet samenwerken met hun partner in dezelfde zaak, anderen zijn werknemers in verschillende sectoren. Eén partner nam verlof zonder wedde op om voor de kinderen te zorgen; anderen zijn werkzoekend. Het gemiddeld aantal werkuren van de werkende partners in dit onderzoek varieert tussen 36 en 100 uur per week. Het aantal kinderen in de gezinnen varieert van één tot vijf; de meeste hebben twee kinderen. De kinderopvang gebeurt grotendeels binnen de officiële dagopvang en buitenschoolse opvang; sommige ouders prefereren opvang thuis of door familie. In het weekend en 's avonds wordt meestal een beroep gedaan op een babysit. Eén respondent meldt dat het voor zelfstandigen moeilijker is om kinderopvang te vinden dan voor werknemers, aangezien deze laatsten langer op voorhand een plaats kunnen reserveren doordat ze langer kunnen thuisblijven. Het huishoudelijk werk wordt ook bij de zelfstandigen vooral door de vrouwen gedaan. Opvallend was wel dat heel veel zelfstandigen in dit onderzoek het poetsen en/of het strijken uitbesteden. We vonden drie 'nieuwe mannen' die meer huishoudelijke taken op zich nemen dan hun partner.

Over hun zwangerschap

Ongeveer de helft van de respondenten had een vlotte zwangerschap achter de rug waarin zich geen problemen hadden voorgedaan. Het meest in het oog springende probleem tijdens de zwangerschap vonden we bij zelfstandigen die met kinderen werken. Zwangere werknemers die met kleine kinderen werken, krijgen een uitkering om thuis te blijven tijdens de zwangerschap om het risico op ziekten die een risico inhouden voor de ongeboren baby te beperken. Voor zwangere zelfstandigen zijn er geen beschermingsmaatregelen. Ook zelfstandigen die verplicht moeten rusten van hun arts, kunnen nergens op terugvallen. In dit onderzoek werkten twee zelfstandigen in deze situatie verder tegen het advies van hun arts in omdat ze het zich financieel niet konden veroorloven om een aantal maanden niet te werken. Zestien zelfstandigen bleven hetzelfde aantal uren presteren tijdens hun zwangerschap en werkten tot de laatste dag voor de bevalling. De andere pasten hun werkuren aan en/of stopten een tijd voor de bevalling met werken. De vrijheid om de uren zelf te kunnen regelen werd als een voordeel gezien. Toch werkte een deel van de zelfstandigen extra hard tijdens de laatste periode van hun zwangerschap om het werk af te krijgen voor de bevalling en hun periode van afwezigheid voor te bereiden.

Er is nood aan een betere informatiedoorstroming over de moederschapsrust van zelfstandigen. Meer dan de helft van de respondenten vindt dat ze te weinig informatie kreeg over de rechten en plichten tijdens de moederschapsrust of dat de informatie moeilijk te vinden was. De zelfstandigen haalden hun informatie vooral bij de mutualiteiten en de sociale secretariaten.

Over hun moederschapsrust

De duur van de effectieve moederschapsrust van de geïnterviewden varieert van één week tot drie maanden en een week. Ongeveer de helft van de respondenten geeft te kennen dat ze geen oplossing vindt om zes weken thuis te kunnen blijven; ze willen hun klanten niet verwaarlozen en zijn bang voor negatieve gevolgen voor hun zaak indien ze langer zouden thuisblijven. Vooral de mensen met een vrij beroep bleken in staat om mini-

um zes weken moederschapsrust te nemen. Slechts vijf respondenten, vrijwel allemaal mensen met een vrij beroep, die een moederschapsrust van minimum zes weken namen, zeggen geen enkele beroepsactiviteit ondernomen te hebben tijdens de eerste zes weken.

Ongeveer de helft van de zelfstandigen liet zich vervangen op het werk: door de opvolging van hun werk over te laten aan collega's, werknemers of familieleden die in dezelfde zaak werken of door een echte vervanger aan te trekken. De andere zelfstandigen sloten hun zaak of schortten hun beroepsactiviteiten grotendeels op. De meesten bleven wel beperkt beroepsactiviteiten uitvoeren tijdens hun moederschapsrust. Veel zelfstandigen in dit onderzoek vinden dat het onmogelijk is om zich te laten vervangen op het werk vanwege de inhoud van hun job. Daarnaast zijn vervangers vaak moeilijk te vinden en duur, nemen ze niet alle taken over, hebben ze een opleiding en supervisie nodig. In een aantal beroepen, zoals bij advocaten en tandartsen, is er wel een regeling om prestaties door anderen te laten verrichten, met afspraken over honoraria. Slechts acht respondenten deden een beroep op kraam- of familiehulp na de bevalling. Een deel van hen was niet tevreden over de beschikbaarheid, de kostprijs en het soort taken dat mocht uitgevoerd worden. Veel zelfstandigen zijn niet op de hoogte van de mogelijkheid om een beroep te doen op kraamhulp en de kosten ervan. Ongeveer de helft van de respondenten vond de werklast tijdens de moederschapsrust zwaar, vooral omdat ze hun aandacht moesten verdelen tussen hun werk en hun gezin.

Een groot deel van de respondenten kreeg geen uitkering voor moederschapsrust omdat ze er geen recht op hadden omwille van hun speciaal statuut, omdat ze niet lang genoeg thuisbleven of omdat ze niet wisten dat er een uitkering voor zelfstandigen bestond. In totaal leden 26 respondenten inkomensverlies of hadden ze extra kosten tijdens hun moederschapsrust. Inkomensverlies werd meestal opgevangen door minder uit geven, te leven van het inkomen van de partner of van spaargeld, door op voorhand veel werk af te maken en te factureren of door in het rood te gaan en achteraf de schulden weg te werken. Diegenen die geen inkomensverlies leden, gingen heel snel terug aan het werk of hadden een loon dat overeenkwam met de

uitkering. Het inkomen van sommige zelfstandigen bleef gewoon doorlopen aangezien hun zaak openbleef dankzij de (gratis) hulp van familieleden, werknemers of anderen.

De meeste respondenten pasten hun werkuren aan nadat ze kinderen kregen en ook de partners pasten vaak hun werkuren aan. In de verdeling van de huishoudelijke taken veranderde meestal weinig. De tevredenheid over de moederschapsrust was in de meeste gevallen goed. Toch zou een deel van de zelfstandigen als ze het opnieuw mochten doen kraamhulp aanvragen, wat langer willen thuisblijven of toch een uitkering aanvragen. Een aantal respondenten is niet zo tevreden over de moederschapsrust. Meestal vonden ze die te kort.

Over de huidige reglementering en alternatieven

De meerderheid van de respondenten vindt de duur van de moederschapsrust bij zelfstandigen te kort, maar een groot deel van hen geeft aan dat een langere moederschapsrust onmogelijk te realiseren is in verband met hun werk. De helft van de respondenten vindt de uitkering voldoende hoog; zestien respondenten vinden ze te laag. Zij halen aan dat ze veel vaste kosten hebben, zodat hun uitkering daaraan opgaat en er niets overblijft om van te leven. Meer dan de helft van de geïnterviewden vindt de verklaring op eer onrealistisch, omdat het niet mogelijk is om geen enkele beroepsactiviteit uit te oefenen gedurende zes weken zonder dat de zaak daar zwaar onder lijdt. Zo hebben vervangers supervisie nodig, kunnen bepaalde taken niet worden overgedragen aan anderen en moet de administratie worden verder gezet. Een kwart van de respondenten vindt het wel logisch dat men niet mag werken indien men een uitkering krijgt.

Drie kwart van de geïnterviewden vindt het een goed idee om pas bevallen zelfstandigen gratis

dienstencheques te geven. Slechts een kleine minderheid uitte bezwaren tegen het systeem. De meeste zelfstandigen wensen in België een flexibel systeem waarbij er keuze is in de duur (korter of langer) en de mate waarin men beroepsactiviteiten uitoefent. De uitkering zou moeten worden aangepast aan de gekozen duur van de moederschapsrust en het gekozen werkregime (niet werken of deeltijds werken). Een ander voorgesteld alternatief is het opschorten van de sociale lasten voor de periode van moederschapsrust, zodat deze kost wegvalt en er minder problemen zijn om rond te komen met de uitkering.

Conclusie

In de praktijk vonden we heel weinig zelfstandigen die de regels voor moederschapsrust bij zelfstandigen volgens de letter van de wet naleven. Daarom denken we dat het huidige systeem niet voldoet en dat de regelgeving moet worden herbekeken. Veel zelfstandigen hebben immers het gevoel dat ze zich er niet aan kunnen houden zonder negatieve gevolgen voor hun zelfstandige activiteit (bijvoorbeeld door zes weken te sluiten) of zonder de regels te overtreden (bijvoorbeeld door al na drie weken deeltijds terug beginnen te werken).

Marjan Van Aerschot
Steunpunt Gelijkekansenbeleid

Bibliografie

Van Aerschot, M. 2004. *De combinatie van levenssferen doorheen de levensloop: literatuurstudie*. Antwerpen: Steunpunt Gelijkekansenbeleid.